

TÜKETİM KÜLTÜRÜ NESNESİ OLARAK “BEDEN” VE TARİHSEL DEĞİŞİMİ

Oktay KARA*

Özet

Bedenin araştırma nesnesi olarak gündeme gelmesi, bedenin nasıl ve hangi güçler çerçevesinde şekillendiği sorunsalının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihsel olarak bedenin veya bireyin toplum içerisindeki konumu ve algılanışına etki eden güçler sürekli değişmiştir. Antik Yunan’da “güç” bedenin algılanış biçimini şekillendirirken, Orta Çağ’da bedenin şekillendirilme görevi “dinsel” belirlemelere geçmiştir ve bin yıllık dinsel etkiyle yoğrulan beden aklın ve ideal düzenin değişimine paralel olarak Rönesans’ın yeniden varoluşuna bırakmıştır kendini, aydınlanma ve modern duruşla birlikte aklın denetimine geçen beden, sanayileşme ile birlikte emeğin sermayesi durumuna gelmiştir. Böyle süreçler atlatarak günümüzde postmodern bir etki altında tüketim kültürünün nesnesi haline gelen bedenin mahiyetlerinin varlığı ve yokluğu tartışma konusudur. Bu bağlamda çalışmamızda özellikle böyle bir karışıklık üzerinden Antik Yunandan başlayarak günümüze kadar bedenin toplumsal yapı anlayışları içerisinde, nasıl algılandığı eleştirel olarak tartışılmaktadır. Yapılan literatür taramasında bulgular, değişen toplumsal normların, bedeni kendi kurallarına göre yeniden kurgulandığı göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: Beden, Tüketim Kültürü, Modern, Postmodern

BODY AS THE OBJECT OF THE CONSUMPTION CULTURE AND HISTORICAL CHANGE

Abstract

As “the body” is started to be seen as a research subject, the question about the motivations of shaping the body became an important issue. The motivations of perceiving the human body and the place of the individual in the society were in a continuous change throughout the history. As “the power” was the main factor for perceiving the body in ancient Greece, religious elements became important for shaping the human form during the Medieval Period. The Human Form, influenced deeply by the religion for a millennium, left itself to the recreation in the Renaissance correspondingly to the change of the mind and

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, oktay0@outlook.com.

ideal order. The human body controlled by the mind during the Age of Enlightenment became the capital of labor with the industrialization. The human form, which had many transformations throughout the history and finally became an object of the consumption culture with a postmodern influence in our times is a discussion subject with the existence and nonexistence of its nature. In our study we will discuss the perception of Human Form in the social structure within this context, especially over this confusion, from the ancient Greek to our time. The literature review of the findings made, changing social norms, according to their own rules body fiction has shown.

Key Words: Human Body, Consumption Culture, Modern, Postmodern

Giriş

Tüketim dünya üzerinde canlıların var olduğu kadar eski bir kavramdır. Yaşamın her evresinde, en önemli konumlardan biri şüphesiz ona aittir. Ancak tüketim günümüzde sadece eski karşılığıyla ihtiyacın karşılanması değil, aynı zamanda arzu ve istek üzerinden bir kültür, değer üreticisidir. Yani başka bir ifadeyle tüketim, üretim konumuna da yükselmiş ve üretilmiş kültür üzerinden, birey şekillenmeye başlamıştır. Tüketim kültürü birey üzerinden denetim kurarken, bedenden başlamış ve bedene müdahale ederek kimlikler, statüler, farklılıklar üretmeye çalışmıştır. Bedenin tüketim kültürü bağlamında ne kadar önemli olduğu vurgulayan Baudrillard (2010: 163), tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz ve daha fazla yan anlamla yüklü olan şeyin beden olduğunu belirtmiş bedenin ahlaki ve ideolojik işlevde ruhun yerini aldığı vurgulamıştır.

Beden, tarih boyunca değişen yaşam pratikleri içinde bir nesne konumuyla ele alınıp dini, sosyal, siyasal birçok etki altında sürekli değişmeye mahkum edilmiştir. Nitekim ortaçağda, dinsel bakış açısının tezahürü olarak bir "et" yığını olarak görülen beden, sanayi devrimiyle birlikte emeğin gücüne tekabül eden "sermayeyi" yansıtır durumuna gelmiştir. Bireye standart bir bedenin yetmeyeceğinin vurgulandığı tüketim kültüründe ise bedenler yoluyla artık kimlikler, değerler, arzular üretilmeye başlanmış ve beden tüketim kültürü tarafından adeta eşsiz bir sermaye olarak görülmeye başlanmıştır.

1. Tüketimin Sosyal Rolü

Tüketim olgusunu, Torlak'a (2016: 21) göre fizyolojik, biyolojik, sosyal ve daha birçok bakımdan kendine yeterli olmayan insanın oldukça farklı olan ihtiyaçlarının giderilmesi

için yapılan faaliyetlerin tamamı olarak ifade edebiliriz. Torlak ayrıca bu ihtiyaçların karşılanması için harcanan ve harcanması göze alınan bütün maddi ve manevi değerleri de ona yükler. Ekonomik olarak tüketimi konumlandıran birçok araştırmacıdan farklı olarak Bocoock'a (2009: 10) göre tüketim sadece ekonomik boyutlu olarak algılanmamalıdır, o aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürelidir. Dolayısıyla birçok boyuttan etkilendiği gibi aynı zamanda bu etkenleri etkilemektedir. Öyle ki Bocoock, artık çağımızda insanların kim oldukları ya da kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlılıklarını ve bunları korumalarını sağlayan metotları da tüketim tarafından belirleneceğini düşünür. Ona göre bu bağlamda tüketim, kimlik duygusunun gelişimini sağlayan yöntemlerle girift bir hale gelmiştir.

Birçok açılarından konuya yaklaşan Baudrillard (2010: 91), tüketimin hem ahlaki yani ideolojik bir değer sistemini, hem de iletişim sistemini karşılayan bir değiş tokuş yapısında olduğunu belirtir. Böyle bir yaklaşımda tüketim sadece ihtiyaçların giderilmesi mahiyetinde açıklanmamakta, değer üreten, kimliklerle bir arada var olan, sistematik bir ilişki içerisinde daha başka etmenleri de etkileyen özellikleriyle ifade edilmektedir.

Tüketim, günümüzün en güncel tartışmalı konulardan biridir. Sosyal hayat üzerinde o kadar etkilidir ki, taşıdığı nitelikler dünyanın değişimine, dönüşümüne etki edecek kadar büyük yapıdır. Hatta ileriye gidilip T. Hobbes'ın dediği "Homo homini lupus" yani insan insanın kurdudur, ifadesini, "tüketim kültürü bireyin ve sosyal hayatın kurdudur" olarak değiştirmemiz bile abartı olmayacaktır. Çünkü tüketicinin hayattaki rolünden, arzu ve isteklerinin oluşumuna kadar en büyük görevlerden biri ona aittir. Günümüzde tüketimin üslendiği önemli rolden dolayı ona farklı açıdan bakan birçok yaklaşım mevcuttur. Dedeoğlu ve Savaşçı (2005: 78) ihtiyaçlar ile istekler arasındaki ayrıma vurgu yaparak ihtiyaçların, tüketicinin içinde bulunduğu durum ile ulaşmak istediği durum arasındaki fark ve tüketicinin bu durumda duyduğu mahrumiyet olarak görmektedir. İhtiyaçlar, hem temel biyolojik dürtülerin tezahürüken, hem de istekler ve arzuların nasıl tatmin edileceği ile ilgili toplumun tüketiciye öğrettiği yollardır. Anlaşılacağı üzere istekler sosyalite temellidir kültür ve kişilik tarafından yaratılan dolaylı ihtiyaçlara karşılık gelmektedir.

Tasarlanan toplumsal yapı içinde, tüketim kültürünün her noktaya nüfuz edebilirliğini tartıştığımızda, bedenin de doğal olarak tüketim kültüründen nasibini aldığını görürüz. Tüketim kültürünün bedeni bir nesne olarak görmesi ve beden üzerinden bireyi

şekillendirmesi sadece dönemimize özgü bir oluşum değildir. Öyle ki geçmişten günümüze kadar bedene büyük önem verilmiş ve o her değişimin deneği olarak kullanıma hazır ürün muamelesi görmüştür.

2. Geçmişten Günümüze Beden

Beden, insanlığın varoluşundan günümüze kadar üzerinde egemenlik kurmaya çalışan çeşitli iktidar mekanizmalarının etkilerinden ve bu mekanizmaların bireyi denetim altına almaya çalışırken, öncelikle bedene yönelmelerinden dolayı sürekli değişim halindedir.

Bu açıdan Foucault'nun biyo-iktidar çözümlemesine göz attığımızda bedene iki açıdan yaklaştığımızı görürüz: İnsan bedenini bir makine olarak gören birinci yaklaşımda, disipline edici bir iktidar yapısından söz edilebilir. İktidarın amacı bedeni ehliileştirmek, isteğe yönelik yeteneklerini geliştirmek ve ekonomik denetim mekanizmalarıyla onu birleştirmektir. İkinci yaklaşımda ise insan bedeni doğal bir tür olarak görülür ve nüfusu yapılandırıcı bir denetim ağı üzerinden ona yoğunlaşır (Foucault, 2016: 99). Öyleyse beden yine bir düzlem üzerinden strateji nesnesi haline gelir. Çünkü oluşturulan fikirler içerisinde onu yaşatmak ya da yok etmek üzere değerlendirmeler yapılır. Foucault'nun beden üzerinde yaptığı yorumları incelediğimizde, bireysel olarak işlenen bir suç üzerinden, bedene ödetilen cezaların günümüze kadar ne tür farklılıklarla uğradığını görürüz. Özellikle de bedenin tarihsel olarak hükümler etkileri altında ağır işkencelerden, kapatmalara (hapishanelere) giden bu yolda sürekli değişimin deneği olduğunu tekrar etmek yararlı olacaktır.

Beden sadece fiziksel yanılla değil zihinsel, ruhsal, ahlaki yanlarıyla da iktidar biçimlerinin hegemonyalarını sürdürdüğü bir yapı olmuştur. Çağlar boyunca değişen politik biçimler, ekonomik mekanizmalar, dinsel inançlar, toplumun hakikat biçimleri, tıbbi vb. gelişmeler bedeni kendileriyle birlikte yeniden tanımlanan yapı haline getirmiştir (Kılınç, 2016: 35). Dolayısıyla insan bedeni sayısız değişime maruz kalmıştır. Öyle ki bazen güzellik kisvesi altında, bazen dini inançların baskısı altında, bazen de tüketim kültürünün acımasız kimlik yaratma arzusu altında sürekli ezilmiştir.

Toplumların aksiyolojisi incelendiğinde sayısız geleneğin, sayısız beden tasviri yarattığını net biçimde görebiliriz. Güzel olmak uğruna beden üzerinde beğenilmeyen ya

da farklılaşması istenen bölgelere yapılan müdahaleler yani beden modifikasyonları neredeyse günümüzün en popüler uygulamaları haline gelmiştir. Ancak bu müdahalenin sadece gelişmiş tıp olanaklarına paralel olarak ilerlediği söylenemez ilk çağlardan beri bu uygulamalar farklı isimler altında varlığını sürdürmüşlerdir.

İnsanlar moda veya farklı bir anlayış adı altında günümüze kadar acı çekmeye razı olmuşlardır. Mesela Uzakdoğu'da ayağı bağlı kadınlar hayatı boyunca sürececek acıları ve fiziksel değişimleri, sadece toplumsal yapının onları kültürel anlamda onaylamasından dolayı yapmaktadır. Batı'da kadınların 19. Yüzyılda kullandıkları korseler, krinolin yani demir kafesli etekler bedende büyük acılar yaratmış ve deformasyonlara neden olmuştur. Ancak nefes almakta bile güçlük çeken bireyler değişim uğruna buna tabi olmaktan geri durmamışlardır (Er, 2009: 17). Bu bağlamda antik Yunan ve Roma'dan başlayarak günümüze tüketim kültürünün nesnesi haline gelen bedenin sosyo-kültürel etkiler altında farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi dikkat çekicidir.

2.1. Antik Yunan ve Roma'da Beden

Bugünkü batı uygarlığının temeli kabul edilen eski Yunan uygarlığı, M.Ö. 7. yüzyıl ile M.S. 1. yüzyıl arasında varlığını sürdüren büyük bir uygarlıktır. Değişen toplumsal ve politik yapısı ile arkaik, klasik, hellenistik dönemlere ayrılmış olsa da, bu dönemlerde uygarlığın yapısının oluşmasında bedene ait inançların ve uygulamaların önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Kılınç, 2016: 35).

Antik Yunan'da günümüzdekinden farklı olarak bedeni algısal olarak parçalara bölme eğilimi yoktur. Döneme dair bedeni bütünsel olarak görme eğilimi son derece önemlidir. Çünkü günlük yaşamda bastırılmış bir cinsellik dürtünün olmayışı örneğin kadın ve erkeklerin birlikte hamamda yıkanmaları, bedeni cinsel bir nesne olarak görmelerini engellemiştir. Beden bir bütün ve tektir yani, katı bir kadın ve erkek ayrımı, uçurumu yoktur. Elbette birçok farklılık mevcuttur ancak bu farklılıklar sınırlı düzeyde kalmışlardır. Dolayısıyla günümüzdeki patriarkal anlayışından çok uzaktır (Saliji, 2009: 13).

Ancak döneme bakıldığında günümüzdeki kadar kadın, erkek statü farklılığı olmasa da, yine de erkek bedenine yüklenen anlamlar daha fazladır.

Erkek bedeni fiziksel anlamda onlar açısından daha fazla gücü temsil ettiği için daha fazla ilgiye mazhar olmuştur.

Foucault’ya göre cinsellik bağlamında döneme bakıldığında özellikle o zamana kadar üreme organlarının şiddetle ve zevkle ilintisi araştırılırken bunun tanrı ile ilişkilendirildiği görülür. Ancak o döneme ışık tutan “*Organların genetiği üzerine*” adlı yapıtın yazarı “Galenos” böyle bir bakış açısını ta baştan reddeder ve hayvanları inceleyerek, organlar arasındaki ilişkinin, hazın ve zevkin madde bağlamında oluştuğunu belirtir (Saliji, 2009: 17). Bu bakış açısı aslında beden algısının değişme belirtilerinden biridir. Çünkü hiçbir sorguya gerek duyulmadan bedenin her türlü işlevinin tanrı tarafından var edildiği anlayışından, maddesel bir güce bürünen bedene doğru bir tür evrilme olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Böyle bir anlayışta bedenin somut özelliklerinin incelenme değerini yükseltip, özerk hale getirmiştir. Ayrıca tanrı tarafından verilen özellikleriyle sürekli tüketici konumunda bulunan beden, bu özeliğiyle kendi ürettiği haz, zevk, sevgi istençleriyle üretici bir konuma yükselmiştir.

Yunanlılarda bedene karşı duyulan gururun kaynağı olarak vücut ısısının durumu gösteriliyordu. Hamileliğin başlangıcında rahimde yeterince ısınan ceninlerin erkek, ısıdan yoksun kalanların ise dişi olarak dünyaya geleceği düşünülüyordu. Ayrıca vücut ısısı anlayışı, günümüz kadın ve erkek arasındaki üstünlük durumlarının oluşumunda bir neden olarak sayılabilir. (Kılınç, 2016: 35). Tıp olanaklarının gelişmesiyle sağlıklı ve yeterli beslenen bireylerin, beden sıcaklığının genellikle sabit kaldığı, ancak bunlardan yoksun kalan bedenin ise hastalık ve kan yoksunluğundan dolayı ısınmadığı anlaşılmıştır. Antik Yunana baktığımızda kölelerin ve yoksul halkın beslenme olanaklarının zayıf olması, hastalıklara neden olmakta ve hastalıkla yaşayan beden yeterince ısınmamaktadır. Böyle bir ayırım, eşitsizlik anlayışlarını somut ve kendilerini destekler sebeplere dayandırdıklarının kanıtıdır.

Antik Yunanlılarda güce verilen önemde bedene yansımıştır. Sağlıklı güçlü bedenin ruh ile denge içinde olacağına inanılırken aynı zamanda ülkenin varlığının korunması için gücün de bedene ihtiyacı olduğu sürekli vurgulanmıştır. Bu yüzden erkek bedeninin güçlü olması için büyük çabalar gösterilmiş ve beden, güç üzerinde kutsallaştırılmıştır. Roth’a (2015: 291) göre, Yunanlılar ölümlülüğe pek fazla önem vermediler, onlar ölümsüzlüğe anlaksal ve sanatsal düzeyde ulaştıkları yetkinlik üzerinden insan zihninde bırakacağı

izlerle ulaşmaya çalıştılar. Bunun en büyük kanıtı günümüze kadar yaşamını sürdüren mimari yapılarından Parthenon'dur

Yunanlılarda bedenin somut yönleri ön plana çıkarken, Roma imparatorluğuna gelindiğinde ruh, somut bedensel özelliklere göre daha üstün bir mahiyette ele alınmıştır. Antik felsefi düşünürlerinden Sokrat'a göre beden, hem iyiye hem de fenalığa kişiyi yönlendirecek bir araçtır. Güzel beden, filozofların ilahi yükselişine yardım edebilir, aynı zamanda ona engel çıkartıp esir de alabilir (Kılınç, 2016: 41). Romalıların bedene antik Yunanlılardan farklı bir anlam yüklemesinin en büyük nedeni, şüphesiz geçiş döneminde karşı karşıya kaldıkları dinsel etkidir. Filistin eyaletinde yeşeren dinsel öğeler, büyük imparatorluğun siyasal yapılanmasına hakim olurken, bedenin de bu devasa değişimin dışında kalması düşünülemez.

Dönemin filozoflarından Seneca (Ö., M.S 65) akıllı insanlar ruhunu bedenden boşarlar ve beden ruhumuzu bir manto gibi kaplamıştır (Kılınç, 2016: 41) der. Seneca'nın beden anlayışında ruh bedenden daha üstün bir konumdadır ve beden sadece onu korumak için vardır.

2.3. Orta Çağ'da Beden

Antik çağda karşılaştığımız ruh ve beden ayrımı Orta çağda da devam etmektedir. Çüçen'e(2013: 31) göre Antik çağda insanlar cüz'i iradeleri nedeniyle özgür ancak her şeyi bilme kapasiteleri olmayan yaratıklar olarak vardılar. İnsanın bir beden, bir de ruh yanı mevcuttur ve amaç her yönüyle ruhsal yanı geliştirmektir. Dolayısıyla toplumsal algılama biçimiyle, ruh fiziksel bedenden üstün konumdadır. Bunun birçok nedeni vardır ancak bunlardan en önemlisi Roma imparatorluk döneminin son bulmasının da en büyük nedenlerinden olan dinsellik etkisidir.

Bu dönemde Hıristiyanlığın imparatorluk resmi dini olarak kabul edilmesiyle birlikte, kutsal kitap İncil'in öğretileri okunmaya başlanmış, dönemin felsefi anlayışları da bu etki altında şekillenmeye başlamıştır. Bu metafizik yapıllı ontolojik felsefe anlayışa paralel olarak beden algısı da değişmeye başlamıştır. Antik dönemdeki özgür felsefi anlayışın aksine Orta çağda, felsefe teolojinin bir nesnesi haline dönüşmüştür. Bu etki günlük hayat düşünme sistemlerini etkisi altına aldığı gibi bedenide ihmal etmemiştir. Beden dini bir

motif halini alıp araç haline gelmiştir. Bu dönemde Kılınç'a (2016: 42) göre beden aşağılanan, hor görülen ve kilise tarafından dinsel doğmalar ile hizaya getirilmeye çalışılan bir varlık durumundadır.

Orta çağda insan bir birey ya da özne olarak algılanmaz. İnsan bu dönemde toplumsal görüşüne göre tanrının bir kuludur. Bireysel özellikleri ön planda tutulmayan insan, dünya devleti için değil tanrı devleti için çalışmalı, yaşamalıdır. İnsan öbür dünya vardır ve bunun bilincinde olmalı, ona göre davranışlarını şekillendirmelidir (Çüçen, 2013: 31). Dolayısıyla kendi somut varlığının aslında bu dünyaya ait olmadığını kabullenen birey, bedeni önemsiz görüp onu et parçası olarak değerlendirme yolunu seçer. Çünkü onun için esas olan varlığının sonsuz olacağı öteki dünya için hazırlanmaktadır.

Bu bağlamda sanat eserlerinde, Helen ve Roma heykellerinde gösterişli bir biçimde yüceltilen beden, dini temelden kısmen uzaklaştırılıp şekillendirilmişken, Orta çağda sanatın yani Hıristiyanlık sanatının amacı doğmaları görünür kılıp simge ve semboller yoluyla insanlara cennetin yolunu göstermektir (Kılınç, 2016: 42). Eserlerde dini bir havanın varlığı, tasvir edilen bedeninde bu havadan etkilenmesi bedene ait özü yok etmiş ve bedeni işlenmiş bir yapı haline getirmiştir. Görünmez bir gücün hegemonyası altında önemsiz bir nesne haline gelen beden, dini kurumların yaydığı öğretilerden de doğrudan etkilenmiştir.

Demez'e (2009: 9) göre kilise, bedenin bir şirket veya bir banka hesabı olmadığını, bu yüzden bireyin beden üzerinden yetkili olamayacağını bedenin sadece emanet olduğundan bahseder. Sonsuzluk içinde olduğumuzdan dolayı beden bize ait değildir. Tüm bu tartışmalar aslında bedenin bir mülk, mülkiyet ürünü olarak ele alındığını ve tartışılan bedenin mülkiyet kullanım hakkının kimde olacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öyle ki bu yapı artık ben/beden ilişkisinden öte farklı iktidar güçlerinin bedeni kendi aralarında paylaşmaya çalışıldığının göstergesidir. Nitekim günümüzde bu doruk noktasına ulaşacak ve ben, bedenin sahibi olduğunu düşünerek üzerinde yapısal değişiklikler yapmaya girişecektir. Ancak yaptığı değişiklikleri ona kabul ettiren gücün ne olduğunu belki de hiçbir zaman öğrenemeyecektir.

Sonuçta ölümden sonra yaşamın sonsuzluğuna duyulan inançtan dolayı Orta çağ insanı, dinin yönlendirmelerine göre bedeni ıslah etmeye çalışmışlardır. Ölümsüz ve kutsal olduğuna inanılan ruh, insanların dünyevi zevkleri, bedensel hazları ve bedene özen

göstermeyi ötelemesine neden olmuştur. Ruhsal hapisane içinde esir kalan bedenin özgürlüğü Kılıç'ında (2016: 42) belirttiği gibi skolastik felsefenin izin verdiği ölçülerdedir. Bireyin bedeni değil kutsalın bedeni yani tanrının bedeni bu yapı içerisinde söz konusudur. Tanrının kulu, hizmetkarı ve kölesi olan insan bütün varlığını efendisine, yaratıcısına borçludur. Bu borcu ödemek için bedenin acı çekmesine katlanması gerekecektir. Yoksa yaratıcı kendine ait bedeni sonsuzluğunda acı içinde var edecektir. Dolayısıyla Orta çağda beden sonsuzluğa giden yolda kullanılan bir araç konumundadır. O hizmet etmek için vardır ve acı çekmesi, rahatlığa kavuşacağına göstergesidir.

2.4. Rönesans ile Değişen Beden

Orta çağ felsefesinin dünyayı anlamlandırma kaynaklarının genel karakteri dinsel yani teosentrik olmasıydı. Bu anlayış bedenin sadece dünyada geçici olarak ruhsal varlığın devamını sağlama aracı olarak görüyordu. Bir hizmetkar aracı olarak beden, öteki dünyayı rahat geçirmek amacına göre ruh için çalıştırılıyor. Ezilen, acı çeken yönü sürekli kutsanıp gizemli dünyanın rahatlığıyla pekiştirilmeye çalışılıyordu. Rönesans ise beden tinselliğinin ilgi odağından çıkmaya, bilimselliğinin merak sarmalı içerisinde girmeye başlamıştı. Rönesans, bedene de bir yeniden doğuş şansı veriyordu. Dönem içerisinde yaşanan değişimler insanlarda bedeni ayrıntılı bir şekilde öğrenme isteği uyandırmış ve insan hayatının anlamı, varoluşu üzerine sorular üretilmeye başlamıştır.

Çüçen'e (2013: 265) göre Rönesans bir köprüdür, öyle ki Antik çağın değerlerini yeniden ortaya çıkartmak için orta çağ değerlerinin terk edilmesidir. Ayrıca Rönesans modern çağın hazırlığını ve temellerini oluşturan bir köprüdür. Bu köprüden Orta çağ düşünce sistemi atılarak, modern çağı oluşturan felsefe ve bilimin ilk tohumları atılmaya başlanmıştır.

Bin yıllık bir karanlık çağ sonlanması Rönesans'ın fikirsel değişimi ile aydınlanmaya başlamıştır. Bedenin sadece dinsel bir motif olarak görülme biçimi değişmeye başlamıştır. Öte yandan Rönesans özgürleşme ve gelişme çağı olarak adlandırılrsa da Orta çağda olduğu gibi bir cadı avı da sürmektedir. Bu dönem için Kılınc (2016: 45), Avrupa'da yaklaşık 100.000 kadın cadı oldukları gerekçesiyle katledilmiştir der. Ona göre Rönesans, genç ve doğurgan bedenleri yüceltirken, cadılar yaşlı, sarkmış ve kurumuş olarak resmedilir. Kadın genç ve doğurganlığı sürdürdüğü derecede güzel sayılır ve güzellik

kaynağı olarak görülür, yaşlandığında ise korkutucudur ve patriarkal düzeni tehdit eder bir duruma evrilir.

Orta çağla, Rönesans'ı karşılaştıran Çüçen'e (2013: 266) göre birey Orta çağda önemsizdi. Bunun nedeni de bireyin kul olmasıydı. Birey varlığını bedeniyle birlikte evrene adamaktaydı ve tanrı devleti her yönüyle yeryüzü devletlerinden daha değerliydi. Birey tanrının devleti için çalışmalı ve ona kul olmalıydı. Ancak bunlara karşılık Rönesans insanı bir birey olarak görülür. Bireysellik ön plana çıkarak, insan kişi olarak doğmuştur. Rönesans'ta belirlenmiş, kutsallık üzerinden şekillendirilmiş kişilik yoktur. Birey kendi geleceğini tayin etme hakkına sahiptir.

Bu değerlendirmeleri süzgeçten geçirdiğimizde bireyin, belirli güçlerin etkisinden belirli oranda kurtulması bedeninde özgürleşmeye doğru evrildiğinin kanıtıdır. Beden bir insan bedeni olarak var olduğu kişiye aittir düşüncesi, Rönesans'da hakim düşüncedir. Peki uzun yıllardan sonra böyle bir değişimi sağlayan neydi? Böyle bir soruydu muhtemelen araştırmacıların "akıl" üzerine yoğunlaştıran en büyük istenç. Akıl eğer Orta çağın skolastik boyunduruğu altında dinin yerine geçirilirse, ancak bu durum gerçekleşebilirdi -ki böyle bir duruma katılmamıza rağmen zihinleri kemiren bir soruda aklın özgürleşmesine, yani dinselliğin o büyük kisvesinin kırılıp özgürlük temellerini atmaya toplumu sevk eden neydi? Bu soruyu burada tartışmayacağız ancak bedenin sosyokültürel yapı içerisindeki yapısını anlamak için toplumsal yapıyı iyi değerlendirmemiz gerekir, dolayısıyla bu dönemde değişen toplumsal dinamikler kendisiyle birlikte beden algısını da değiştirmiş ve aklın egemenliğine doğru farklılaşan bir beden oluşumu ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Reis'e (2005: 28) göre dolgun bedenler artık bir güzellik ideali olarak görülmeye başlamış ve yemek yemek yeniden popüler hale dönüşmeye başlamıştır. İri şişman bedenler zenginliğin ve çalışmak zorunda olmayan rahat bir yaşamın göstergeleri olarak belirmeye başlamıştır.

Bu bağlamda Şişman'ın (2006: 24-25), düşünceleri açıklayıcıdır; Rönesans'la bireyciliğin ortaya çıkması ve feodalizmle kilisede var olan grup kimliklerinin ortadan kalkması gibi gelişmeler bedenin ilk kez özelleşmesini de beraberinde getirmiştir. Rönesans'la birlikte her birey bir ada halini almıştır. Artık cemaat ilişkilerinden cemiyet ilişkilerine geçiş söz konusudur ve bireyler topluluk içinde iken bedenlerini kontrol altına almak zorundadır. Bunda ise, sadece maddi düzeyde güzellik ve 'medenilik' amaçlanmaktadır. Rönesans'ın bedeni, güzel, iyi, kişisel ve özeldir. Dönemin yaygın

sanat akımlarında bedenin sadece maddi ve “yeryüzü” düzeyinde algılanması, ideal, yüce, soyut ve manevi olan her şeyi de maddi bir düzeye indirgemıştır. Buna göre, “güzel beden” Rönesans’ın özel, seküler ve medenileşmiş bedenidir. Rönesans insanı, bütünüyle insandır ve tamamen dünyaya bağlı bir yaratıktır. Anlaşılacağı gibi, beden üzerinden Orta çağ ağırlığının azaldığının bir göstergesi olarak değişen toplumsal algı Rönesans’ın omurgasını oluşturur. Böyle bir yaklaşımın bedeni artık et ve kemik yığından oluşan yapısından kurtardığı söylenebilir.

2.4. Modern Etkilerle Beden

Rönesans’tan 19. yüzyıla gelindiğinde artık beden aydınlanma ve ihtilallerin etkisiyle değişen toplumsal yapının etkisiyle daha radikal devrimsel dönüşümler geçirmiştir. Şişman’a (2006: 27) göre bu değişimlerle birlikte artık ruhun bedeni sarmalaması ret edilmiş beden özgül bir niteliğe bürünmüştür. Bu oluşumun sağlayıcıları ise Marx, Nietzsche, Darwin ve Freud gibi düşünürlerdir.

Beden üzerinde geliştirilen mücadeleleri, iktidar ilişkilerinin bir parçası olarak gören, Foucault’ya (2006: 145) göre, klasik çağda cinsel hastalıklar gibi hastalıklardan bedeni tedavi etmek isteniyorsa, teni yani bedeni cezalandırmak gerekir, çünkü bizi günaha bağlayan odur. Beden yalnızca cezalandırılmamalı, aynı zamanda ona işkence de edilmelidir. Bedende acı veren izler bırakmaktan çekinmemek gerekir, çünkü sağlık, bedenimizi kolaylıkla günah işlemeye uygun hale getirmektedir. Ancak modern çağa gelindiğinde bu durum değişmeye başlamıştır. Şöyle ki; artık iktidarın bedeni kuşatması bedene hakim olmaya ve beden bilincinin gelişmesine bağlanmıştır. Jimnastik, idman, kas geliştirme gibi uygulamalar hem sağlıklı beden üzerinde iktidarın uygulandığı hem de bireyin kendi bedenine duyduğu arzuyu ortaya çıkarmıştır.(Foucault: 2015: 39). Bu çağda özellikle hastalıklı bedenler değil, sağlıklı bedenler arzu nesnesi haline gelip tüketilmişlerdir.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, beden üzerindeki cezalandırmalar monarşi hukukunda olduğu gibi izleyicileri hayrete ve dehşete düşüren bir hükümlerlik töreni ve şiddet içeren gösteriler değildir. Giderek gizlilik gerektiren ve işlevleri, kuralları teknikleri açısından özerk yeni bir cezalandırma sistemi oluşmaya başlamıştır. Böylece cezanın artık müdahale amacı suçun hakikatini ortaya çıkartmak ve hükümlerinin iktidari yapısına.

verilen zararı, izleyenlerin önünde bedensel bir azapla ödeme biçiminden uzaklaşmıştır. Artık müdahalenin çerçevesi bireyin davranış biçimleridir ve amacı da bu davranış biçimlerinin ıslah edilmesidir. (Foucault, 2016: 96-99; Canpolat, 2005: 101).

Bu dönemde üretim biçimleri gereği beden bir emek gücüne dönüşmüş ve üretim gücü olarak kullanılmaktadır. Bu üretim şekli için gereken İtaatkarlık, yeni disiplinci bir iktidar tarafından bedenin kuşatılmasıyla elde edilir (Revel, 2012: 22-23).

Sanayileşme ile birlikte sermayenin emek gücüne ihtiyacı artması, bedenin çeşitli sömürü işlevlerinin konusu olmaya zorlamıştır. Nitekim kapital düzen bağlamında oluşması gereken artı değer biriktirilmesi daha fazla bedene ve bedenin zihinsel, fiziksel gücüne bağımlılığı artırmıştır. Ancak bu bağımlılık, zaman içerisinde mecbur bırakılan bedenler üzerinden tersine çevrilmiş birey bedenini yaşatma üzerinden sermaye sahibine bağımlı olmuştur. Bu bağımlılık neticesinde hayatını sürdürmeye güdüsüyle sürekli çalışmak zorunda bırakılan birey, adeta mekanik bir hal alan bedenine yabancılaşmıştır.

Bu dönemde beden, artık tamamen maddileşmiş ve kapitalist sermayenin ihtiyaçları üzerinden şekillenmeye başlanmıştır. Makineleşmeyle birlikte çalışma alanı fabrikalar olan insanlar, bedenlerini ve beden güçlerini belli bir süre ile kapitalist ekonomiye satmak ya da kiralamak durumunda kalmışlardır. Bu da bedene yönelik bakışın büyük oranda değişmesine, bedenin bir mal, alınıp satılabilen bir meta olarak algılanmasına fırsat tanıyan bir yapı yaratmıştır (Eke, 2013:168).

Bedenin böyle bir anlayışla, kendine yabancılaşan bireyler üzerinden tamamen emek gücünü emme adına bir nesne haline gelmesi Orta çağ karanlığına benzemesiyle dikkat çekmektedir. Bu dönemin bedene yaklaşımı nedeniyle post-Orta çağ olarak adlandırmak mübalağa olmayacaktır. Çünkü Orta çağda beden dinsel metaforlar üzerinden sömürülürken sanayileşmeyle birlikte beden artı değer oluşturma uğruna sömürülmeye başlamıştır.

2.5. Postmodern Etkiyle Tüketim Kültürü Nesnesi Olan Beden

*“ Dış görünümüne göre karar vermeyenler olsa olsa sığ insanlardır.
Dünyanın gerçek gizemi, görünmeyende değil, görünüyü olandadır.”*

Oscar Wilde

Dönemsel olarak beden ve toplum birlikte farklılaşıp değişirler. Beden algısı üzerinden toplumsal analiz yapılacağı gibi bunun karşılığı da yapılabilir. Yani beden çözümlenmesi toplumsal yapının çözümlenmesidir. 20 yüzyılın sonlarına doğru oluşan postmodern söylemler içerisinde beden çokça tartışılan konulardan biri olmuştur. Bazı düşünürler modernliğin katı, disipliner, gözetim altında tutulan beden algısının postmodern bir anlayışla özgürleştiğini iddia eder. Bazı muhalif düşünürler ise postmodern etkilerin bedeni tamamen simgesel bir boyuta getirip yok oluşuna zemin hazırladığını düşünürler. Yani dönemsel olarak görülen beden, postmodern ilgiyle sonunu hazırlamış moda, güzellik, estetik kaygılar nedeniyle yok olup gitmiştir.

Postmodern bir yaklaşım üzerinden üretilen ve kültür içerisine hakikat ürünü olarak atılan söylemler, günümüz tüketim kültürü yayılma alanını hayli genişletmiştir. Örneğin, transseksüel söylemi üzerinden yaratılan olumlu havayla birlikte, yeni bir grubun oluşması sağlamış ve bu grup üzerinden spesifik alanlar yaratılıp tüketim özendirilmiştir. Baudrillard’a (2010: 164) göre günümüzde üretim- tüketim ilişkileri öznedde, bedenin bölünmüş bir zihinsel karşılığına bağlı olan çifte pratikliğe sebep olur, bunlar sermaye olarak beden ve fetiş olarak bir beden pratiğidir. Her iki durumda da beden bilinçli olarak ekonomik ve psişik olarak kuşatılmıştır. Bu kuşatma altında görünür kılınmaya özendirilen beden, tüketim kültürü yapısı içerisinde de sağlık, perhiz, tedavi, gençlik zariflik erillik-dişilik saplantılarıyla bir arzu söylemi içerisinde kurtuluş nesnesine dönüşmektedir.

Söz konusu beden, Bauman’ın “duyum toplayıcı” olarak nitelediği bir düzeyde, sadece kendi iyilik hali için var olmaya çalışan, tüm aşkın hedeflerden ve modern öncesi dönemin kutsal atıflarından sıyrılmış ve toplumsalın izdüşümü olma algısını yitirmiş yeni bir inşa projesidir. Burada bedenin yeniden keşfi bir kutsamayı da beraberinde getirme durumu doğurmuştur. Ancak bu geçmişin Tanrı sureti olma hali gibi bir kutsallık değil, tamamen maddeye duyulan hayranlık ve somut olanın övgüsüdür (Eke, 2013: 180).

Tüketim kültürü içerisinde beden sağlıklı ve güzel olmak adına tüketilmektedir. Sağlıklı beden Nazlı’ya (2009: 66) göre temel bir değer olgusundan daha çok “değer yükleme” durumuna gelmiştir. Sağlık bu değer yükleme sistematığı içerisinde, bedenin dış görünüşüne ve estetiğine yüklenen bir formdur. Estetik ve bakımlı bedenler aynı zamanda sağlıklı bedenler olarak görülür. Sağlıklı beden, bu anlayışla toplum skalasının en üstünde yer almaktadır. Tıp olanaklarının gelişmesi ve artan teknolojik gelişmelerle birlikte yaşlı

nüfusun genel nüfusa oranının artması toplumsal alana, yaşam kalitesi ve beden anlayışında farklılıklarla yansımıştır. Böyle bir yansıma yaşlanmayı ve yaşlılığı sistem dışına itme eğiliminde olmuştur. Yaşlanma, bedenini sağlıklı, canlı zarif ve formda olması gerektiğini benimseyen sistemin stabilizesi bağlamında tehdit unsuru olarak algılanmaktadır.

Aslında tüketimin belirlemeye çalıştığı beden tasviri, imaj ve arzu üzerinden bir kimlik kurma üzerinedir Bocock’a (2009: 74) göre modern ve postmodern kapitalizmde bireyler kendiliğinden “cazip kadın” veya “yakışıklı erkek” olamazlar. Bireyler, kendi kimliklerini yatamaya yardımcı olacak ürünleri ve göstergeleri tüketerek olmayı arzu ettikleri varlık gibi olmaya ve bunu sürdürmeye çalışırlar. Yani arzu edilen modelin tüketime yansıdığı göstergelerinden mahrum kaldığımızda artık yakışıklı erkek veya çekici bir kadın simgeselliği kaybolmuş demektir. “Tükettiğin kadar varsın” söyleminin bu bağlamda haklılık payı düşünülebilir.

Günümüzde bedenin yeniden keşfi ve bedenin değerli kılınmasını buyuran güzellik anlayışı reklamlar üzerinden oluşturulan beden imajı ve mankenler tasvir ettiği beden ölçüleriyle kültürel bir öge olarak topluma sunulmaktadır. Baudrillard’a (2010: 170) göre mankenin bedeni arzu nesnesi değil bir işlevsel moda unsurunun ve estetiğin birbirine karıştığı göstergeler formudur. Mankenin bedeni bir jestler sentezi değil hatta onun yaklaşımına göre beden bile değil bir biçimdir.

Bu bağlamda postmodern algı bedeni, Baudrillard’ın bütün nesnelere atfettiği gibi simgesel bir boyuta indirgemiş ve tüketim kültürünün nesnesi haline getirmiştir. Simge ve sembollerle tanımlanan ve sınıfsallığa, kimliğe bunun üzerinden bürünen beden alternatifleri modifikasyonla üretilerek, gerçek bir varoluşu tartışmalı bir boyut kazanmıştır. Yani farklı bir deyişle varlığı ve yokluğu ne üzerinden tanımlanacağı muğlak bir durumdur. Bedenin aslının ne olduğu konusunda açmaza düşen biz varlığımızı tüketim kültürünün bizlere sunduğu öğeler üzerinden tanımlamaya çalışıyoruz. Dünya tarihine baktığımızda, bedenini olumlu veya olumsuz bir mahiyet üzerinden tanımlayamayan tek çağın günümüz olduğunu görebilirsiniz. Yaşadığımız zaman içerisinde bedeni açıklamak o kadar güçtür ki, tanımlamalara baktığımızda aslında bedenden başka bütün sosyal, ekonomik, siyasal oluşumların tanımına rastlıyorsunuz ama bunların içinde beden tanımını bulmak... Öyle anlaşılıyor ki Baudrillard’ın simülasyon kuramının haklılık payı, zihinlerimizin zorlanma derecesiyle birlikte kanıtlanmaktadır. Çünkü çağımızda beden,

hipergerçeklik bünyesi altında rol-model olarak türetilen bir “gibi” ler kapamı içerisinde simgesel hal almıştır ve birey oyuncak olarak onu görmektedir.

Sonuç

Beden nedir? Aslında bu soru başta sorulması gereken bir soruydu, ancak bu sorunun cevaplanması bulguların çerçevesinde olacağı için sona saklamayı daha uygun görüyoruz ve okuyucunun cevaplamaşının daha tatminkâr olacağı kanaatindeyiz. Aslında beden tartışması, bir özgürlük tartışmasıdır. Bu haliyle felsefeden, sosyolojiye, dinden, pozitif bilimlere ve tıbbı, metafizikten, teknolojiye bütün gündelik yaşam tatbiklerine kadar, her alanın sınırları içerisinde. Bu nedenle bedenin tarihi, insanın tarihiyle paraleldir.

Çalışma çerçevesinde, beden Antik çağdan günümüze, toplumsalın değerlerine göre çeşitli algılanmış biçimlerine göre şekillenmesi onun sürekli devrimsel değişimlere maruz kaldığını göstergesidir. Beden, ben’e mi ait ya da ben’i yöneten güce mi ait sorunsalı günümüzde belirsizliğini korumaktadır. Ancak anlaşılan bir şey var ki beden artık tüketim kültürü etkisi altında tüketim kültürü tarafından üretilen bir formun ürünü olduğudur. Öyleyse bu sorunsallığın ne derece sorun olarak kaldığı da ayrıca tartışılabilir.

Günümüzde büyük öneme sahip ve hakikat ürünü gibi üretilen moda, güzellik, sempatiklik, çekicilik gibi ifadeler; bireyin bedene müdahale etmesini ve farkındalık yaratmasını isteyen tüketim kültürünün militan söylemleridir. Bu bağlamda bireyi bir meta’ya benzeten Marx’ın vurguladığı gibi insanlar metalar gibi kendi kimliklerini oluşturmaları için başkalarına ihtiyaç duyarlar, yoksa dünya ya elinde aynayla ya da “ben benim” diyen bir filozof olarak gelmedikleri için kendi benliklerini başka insanlar üzerinden oluştururlar (Marx, 2003: 60). Dolayısıyla birey üretilen kalıplar üzerinden var olur. Yani Marx’ın bahsettiği “başkaları”, tüketim kültürünün yarattığı “üretilmiş” bir söylemsel hakikat ürünleridir.

Tüketim mallarını alma, farklılık yaratmanın toplumsal bir ayrıcalık olarak görüldüğü tüketim kültüründe beden bir arzu, haz ve seçkinlik simgesidir. Bu durum ise bedenin çağdaş tüketim kültüründe üretimin değil tüketimin bir nesnesi haline geldiğinin kanıtıdır.

Kaynakça

- Ayla, Ö. D. ve İpek, S., (2005). "Tüketim Kültüründe Beden Güzelliği ve Yemek Yeme Arzuları: Kadınların Tüketim Pratiklerine Yansıması", *Ege Academic Review*, 1, 77-87.
- Baudrillard, J., (2010). *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazar D. ve- Ferda K., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bocock, R., (2009). *Tüketim Toplumu*, Çev. İrem K., Ankara: Dost Yayınları.
- Canpolat, N., (2005). *Kadife Karanlık*, İstanbul: Su Yayınları.
- Çüçen, K., (2013). *Orta Çağ ve Rönesans'ta Felsefe*, İstanbul: Ezgi Kitapevi.
- Demez, G., (2009). "Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşturmada Beden Sorunu: Habitus", *Toplumbilim Beden Sosyolojisi Özel sayısı*, 24, 17-25.
- Eke, P. N., (2013). *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Er, H. D., (2009). "Modanın Yaratılım Nesnesi Olarak Tasarı Bedenler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2, 17-24.
- Foucault, M., (2006). *Deliliğin Tarihi*, Çev. Mehmet A. K., Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Foucault, M., (2015). *Seçme Yazılar 4*, Çev. Işık E., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M., (2016). *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya U. T., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kılınç, M. G., (2016). *Sanat İktidar Beden*, (Yayınlanmamış) Sanatta Yeterlilik Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Marx, K., (2003). *Kapital Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlil*, Çev. Alaattin B., Eriş Yayınları.
- Nazlı, A., (2009). "Sosyolojik Bakışın Eşliğindeki Beden", *Toplumbilim Beden Sosyolojisi Özel Sayısı*, 24, 61-68.

- Reis, Y., (2005). "Şişmanlık ve Zayıflığın Estetiği", *Tıp Kültür Dergisi*, 8, 20-28
- Revel, J.,(2012). *Foucault Sözlüğü*, Çev. Veli U.,İstanbul: Say Yayınları.
- Roth, M. L., (2015). *Mimarlığın Öyküsü*, Çev. Ergün A., İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Saliji, S., (2009). *Sinema ve Beden*, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Şişman, N., (2006). *Emanetten Mülke/ Kadın Siyaset*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Torlak, Ö., (2016). *Tüketim Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*, İstanbul: İnkılâb yayınları.